

Ю. П. Дірявко

УКП НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ. ОСНОВНІ ВІХИ ДІЯЛЬНОСТІ (1920 — 1925 РР.)

В умовах існування багатопартійності в сучасній незалежній державі Україні все більше зростає інтерес до вивчення історії суто українських політичних партій. Цікавою темою для дослідження є аналіз діяльності націонал-комуністичних партій України в 20-х роках ХХ ст., з яких найдовше існувала Українська Комуністична партія (1920 — 1925 рр.). УКП мала таких неординарних представників української інтелігенції, як М. Ткаченко, А. Річицький, А. Драгомирецький, М. Яворський, Б. Антоненко-Давидович та інші.

За радянською концепцією такі “соціал-угодовські” партії, як УКП, втрачали свій вплив з причин “ідейного банкрутства” та “відсутності соціальної бази”. В числі основних досліджень того часу можна назвати роботи І. Кураса, О. Полушкіної, В. Чирко. Сучасна українська історіографія спростовує цю тезу, показуючи, що так звана самоліквідація УКП була добре спланованою режисурою правлячої в той час КП(б)У, спрямованою на ліквідацію своїх політичних опонентів. З сучасних наукових розробок можна виділити роботи відомих дослідників історії України — О. Бриндака, Р. Ветрова, В. Ченцова, в яких розглядаються питання встановлення однопартійності та ліквідації більшовиками останньої легальної опозиційної партії УКП.

Між тим, в історії цієї партії ще залишається багато білих плям. Зокрема, діяльність УКП на регіональному рівні розглянуто недостатньо. Враховуючи, що в I пол. 20-х рр. ХХ ст. губернська організація УКП на Катеринославщині була однією з найчисельніших в Україні, дослідження її діяльності має практичне наукове значення для вивчення історії УКП в цілому.

Катеринославська організація УКП була заснована весною 1920 р. членом ЦК УКП П. Кулініченко. На початку своєї діяльності вона складалась з колишніх членів Катеринославської організації УСДРП, секретарем губкому був обраний А. Ковбаса [3; 43]. Першим значним заходом парторганізації була участь у виборчій кампанії до міськради Катеринослава в 1920 році спільно з КП(б)У. Хоча через самостійну позицію УКП більшовикам ця співпраця не сподобалась.

В 1920 — 1921 рр. діяльність УКП в місті була досить млявою і підсилювалась лише після приїзду членів ЦК УКП [3; 44]. Стосовно повітових осередків, то певні позиції УКП вдалося завоювати в Верхньодніпровському повіті. Саме тут був найбільш “націоналістичний” елемент в партії. Місцева організація мала сильний вплив на роботу виконкому, посередництвом у ньому своїх членів, котрі мали симпатії місцевого населення як добрі радянські працівники. Помітним впливом тут користувався Д. Басій, який був в цей час секретарем Повітпарткому УКП. В 1921 р. лідери Верхньодніпровської організації Басій і Шевченко провели резолюції УКП на профспілковому повітовому з’їзді, після чого Катеринославський Губком КП(б)У змушений був анулювати постанови цього з’їзду. Але не зважаючи на такий тиск з боку більшовиків, укапісти отримали значну кількість голосів на повітовому з’їзді Рад, траплялись також випадки переходу з КП(б)У до УКП [3; 230, 45]. Незадоволення Губкому КП(б)У впливом укапістів у цій місцевості видно з протоколу бюро засідання Губкому Катеринославської організації КП(б)У від 23 серпня 1921 р., де наголошувалось на ліквідації юнацьких осередків УКП (УКРЮС) [3; 202, 134]. Завдяки агентурній роботі ДПУ вдалося значно послабити осередок УКП в квітні-травні 1921 р. [3; 230, 53-54].

Великих втрат зазнала Катеринославська організація УКП і в зв’язку з розколом в керівництві партії та виходом з ЦК кількох її провідних членів, в результаті чого в 1922 р. робота парторганізації була практично паралізована. Нову економічну політику більшість членів УКП не сприйняла. За ведення агітації проти податку в січні 1923 р. був заарештований секретар Катеринославського Губкому УКП І. Манжелій [6; 340].

Деякий час здавалось, що партія перебуває в стані безнадійної кризи, яка загрожувала закінчитися самоліквідацією. Але в липні 1923 р. на пленумі ЦК УКП перемогла точка зору, яку активно відстоювали катеринославці, про необхідність збереження УКП як самостійної партії [3; 1602, 6].

Члени ЦК УКП М. Авдієнко і Й. Дідич для посилення роботи організації вирішують змінити тактику Губкому. Тепер поповнення організації планувалось здійснювати в основному за рахунок населення приміських сіл: Мануйлівки, Діївки, Сухачівки, які були

базою Нижньодніпровської групи заводів, а також заводів Південсталі. При Губкомі було організовано читання усної газети укапістів, на яке запрошувались робітники і селяни з навколишніх селищ. Згодом там виникали осередки УКП [3; 1602, 6].

Як приклад негативного централізованого управління укапісти говорили про недосів в Україні 5 мільйонів десятин землі в 1922 р., що привело до голоду. В їх виступах підкреслювалась і диспропорція в мінімальній заробітній платі в промисловості Росії та України. Радянська влада в Україні не могла гарантувати і 30 р. на місяць, в той час як мінімальна зарплата в Петрограді становила 50 р., що, на думку УКП, також підтверджувало колонізаторську політику РКП. В зв'язку із скаргами селян, що були мобілізовані в Червону Армію і потрапили служити в Росію, потерпаючи від незадовільних умов, укапісти проводили пропаганду самостійної Української Червоної Армії [3; 1602, 26]. М. Авдієнко в своїх виступах також стверджував, що інтереси селян в свій час відображали Центральна Рада і Директорія, але через відсутність підтримки пролетаріату, який був переважно російським, програли і селянство, і пролетаріат [3; 1602, 27]. Така агітація давала свої результати, збільшуючи число прихильників УКП переважно у сільській місцевості. Так, в с. Діївка на виборах в сільраду більшістю пройшов список УКП і наказ депутатам від УКП [3, 1602, 26].

В цей же час Губком звертав увагу на ВНЗ міста, в першу чергу на Вищий Інститут Народної Освіти (ВІНО), оскільки в ньому було багато українців. Ця робота мала певний успіх, що, в свою чергу, викликало незадоволення влади. Так, на закритому засіданні бюро Губкому КП(б)У від 17.09.23 р. та на закритому засіданні бюро ком'ячейки медінституту і ВІНО від 3.12.23 р. були прийняті постанови про недопущення укапістів в ВНЗ [3; 623, 98, 106].

Пожвавленню роботи в УКП особливо сприяла політика українізації з квітня 1923 р. Разом з тим, укапісти були незадоволені заходами українізації в виконанні місцевої влади, оцінюючи їх як "українізацію вивісок". Між тим в Катеринославі не було на той час жодної семирічної школи на українській мові [3; 1602, 8].

Для пропаганди своїх поглядів УКП прийняла активну участь у виборчій кампанії до міської ради Катеринослава восени 1923 р. Тут спостерігались перешкоди з боку влади у веденні агітації ука-

пістами. Були випадки, коли представників УКП не допускали до виступів на передвиборчих зборах [3, 230, 104]. Виборчі списки УКП, завірені комісією, або не приймалися (зав. Гантке), або не ставились на голосування (зав. Ланге, Мануйлівка, ВІНО). В деяких місцях не давали читати наказів УКП. КП(б)У також відмовлялась прийняти пропозицію УКП про підтримку в тих місцях, де УКП свого списку не виставляла. Губком УКП пов'язував таку ситуацію з ростом великодержавного шовінізму [3, 230, 175-175 зв.]. Досить логічно, що в своїх виступах укапісти часто вказували на ігнорування КП(б)У національного самовизначення, і що представники влади, починаючи з голови Катеринославського Губвиконкому і з секретаря Губком КП(б)У, — великороси [3; 1602, 10].

В листопаді 1923 р. Губком УКП очолив Й. Дідич, який досить енергійно взявся за посилення організації. При Губкомі був організований агітзагін із членів, кандидатів УКП і співчуваючих. Як в Губкомі, так і в усіх осередках проводились щотижневі читання усної газети “Червоний прапор”, де знаходили відгуки всі моменти життя Радянського Союзу з укапістською оцінкою. На такі читання запрошувались безпартійні. Також була підсилена агітація і в стінах ВНЗ, головним чином серед студентства набору 1923 р., переважно українців [3; 1602, 27].

1924 р. можна назвати найбільш успішним в діяльності УКП на Катеринославщині. Агітація укапістів поступово давала свої результати, зростало число їх прихильників в місті, найбільш інтенсивно проводилась робота на підприємствах Південсталі та Металоб'єднання, а також в приміських селах, де зростала в цей час мережа УКП. Велику роль в організації цих осередків зіграв потужний агітзагін, з яким постійно вели заняття М. Авдієнко і Й. Дідич, даючи практичні вказівки для роботи на периферії. Протягом кількох місяців цей агітзагін вивчав “Капітал” К. Маркса, а також національний рух в різних країнах Європи. При Губкомі була організована редакційна колегія, яка керувала усною агітацією при центральному осередку, а також контролювала і направляла роботу в усіх осередках. В цей час організуються райкоми УКП — Чечелівський і Мануйлівський, які стали ланкою між Губкомом, центральним осередком і периферією [3; 1602, 11], Що до останньої, то як ілюстрація зростаючого впливу укапістів і там є звіт ДПУ від

28.11.1924 р., де говориться, що в Солонянському районі УКП пустило глибоке коріння, весь склад КНС співчував укапістам. Те ж саме відбувалося і в сільських радах. Комсомольці відвідували гуртки укапістів, і частина з них мала намір перейти в УКРЮС [3; 1109, 84]. Прихильників УКП було багато з робочих-матросів Лоц-Кам'янки і Старих Кайдаків [3; 1601, 33].

З 1-ї чверті 1924 р. керівники сільських осередків, ведучи агітацію за самостійну Україну, часто виходять за рамки, накреслені Губкомом. Так, на ст. Пологи подібну роботу тривалий час проводив Потоцький [3; 1602, 12].

Катеринославська організація УКП в кількісному складі, за донесенням ДПУ, була найбільш сильною організацією на Україні. Будувалась вона крім членів і кандидатів партії також і з співчуваючих УКП, котрі, юридично не належачи до організації, виконували партійні завдання агітаційно-пропагандистської роботи в масах. В складі організації перебувало 148 осіб, а з співчуваючими більше 500. За соціальним складом це була в більшості сільська інтелігенція та вихідці з інших партій [3; 1602, 34].

Разом із змаганням за вплив в масах з КП(б)У, Губком УКП також проводить роботу проти лівої фракції УКП, котра бажала входування УКП до КП(б)У з метою українізації останньої [4]. Ліва фракція, або, як її іменували, “ліквідатори”, з’явилась у Кайдацькому районі на заводах ім. Леніна та ім. Петровського. Органи безпеки за вказівкою ЦК КП(б)У отримали директиву підтримувати “ліквідаторів” в УКП [7; 339]. З метою боротьби з лівою фракцією, а також для запобігання проникненню агентів ДПУ в Катеринославську організацію УКП, була створена свого роду контррозвідка під керівництвом Й. Дідича. Посередництвом партсуду Губком УКП усував ненадійних членів партії від активної діяльності [3; 1601, 14, 24].

В кінці березня 1924 р. виник страйк в м. Катеринославі на заводах ім. Петровського та ім. К. Лібкнехта, в якому приймали участь і члени УКП. Так, організаторами цього заходу на заводі Петровського виступали секретар місцевого осередку УКП Шевченко, Скіпа, Павлов, Олійник, Киян та інші. На заводі ім. К. Лібкнехта — Харченко [3; 1602, 3, 24].

Та безумовно одним з найбільших заходів Губорганізації УКП стала її участь в першотравневій демонстрації 1924 р. в м. Катери-

нославі. Колона укапістів налічувала до 1000 чоловік [7; 343]. Окремі члени УКП отримали завдання слідкувати, щоб в колону не попали “агенти КП(б)У і ДПУ” [3; 1602, 19]. Укапістський вплив дав про себе знати, коли в перших числах травня з приміських селищ в Катеринослав стали прибувати новобранці на призивні пункти. Захоплені ідеями про Українську Червону Армію призовники з села Діївки бажали іти в місто під прапором УКП [3; 1602, 21].

Відчуваючи зростання авторитету УКП, влада дедалі частіше вдається до репресивних заходів. Членів УКП усувають з роботи, відбирають підписку про невийїзд, заарештовують. Так влітку 1924 р. був заарештований весь керівний склад Катеринославського Губкому УКП [7; 343]. Але такі заходи лише піднімали авторитет УКП серед населення, частина з якого дедалі більше співчувала укапістам. Резолюції протесту проти арештів членів УКП були проведені в трьох великих селах: Карнаухівці, Лоц-Кам’янці, Діївці [3; 1602, 22]. Робітники й селяни села Кам’янка поставили 21 підпис в знак протесту проти арешту в цьому селі укапістів Матвієнка і Сенкевича [3; 1602, 48]. В відозвах УКП з приводу арештів говорилось про відсутність будь-яких законних підстав в діях влади [3; 230, 180]. Та навіть після таких репресій відчувався значний вплив укапістів на перевиборах сільрад в листопаді 1924 р. на Катеринославщині. Часто представники виборчкому докладали значних зусиль для досягнення “потрібного” результату [3; 1109, 98-103].

В жовтні 1924 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, який остаточно схвалив курс на ліквідацію УКП. Тому рішення про “саморозпуск” УКП в значній мірі було зроблено під тиском Комінтерну на IV з’їзді УКП, який відбувся 1-4 березня 1925 р. в м. Харкові [2; 210].

Таким чином можна зробити висновок, що за 5-річний період діяльності на Катеринославщині націонал-комуністи, поєднавши марксистські ідеї з суто національними, змогли добитись значних успіхів. Можна висловити припущення, що якби в 20-ті роки ХХ ст. Україна розвивалась демократичним шляхом, — УКП, маючи в своїх лавах багатьох національно свідомих особистостей, могла б стати партією парламентського типу, яка активно приймала б участь в побудові незалежної української держави.

Але проблеми діяльності регіональних організацій УКП потребують ще свого подальшого вивчення.

Література:

1. *Бриндак О. Б.* Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-х рр. ХХ ст. — Одеса, 1988. — 183 с.
2. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Політичні партії України в I чверті ХХ ст. (1900 — 1925 рр.). — Дніпродзержинськ-Дніпропетровськ, 2001. — 246 с.
3. *Державний архів Дніпропетровської області* (далі — ДАДО) — Ф. 1. — Оп. 1.
4. *Енциклопедія українознавства: В 10 томах.* — Т. 9. — Львів, 2000. — С. 3366.
5. *Курас І. Ф.* Повчальний урок історії. (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). — Київ, 1986. — 185 с.
6. *Полушкіна В. О.* До питання про політичний і організаційний крах українських буржуазно-націоналістичних партій (1917-1920 рр.)// Наукові праці з історії КПРС. — Вип. 22. — Київ, 1968. — С. 3-121.
7. *Ченцов В. В.* Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. — Тернопіль, 2002. — 482 с.
8. *Чирко В. А.* Крах ідеології та політики націоналістичної партії укапістів // Український історичний журнал. — 1968. — №12. — С. 56-69.

Л. П. Дузь

ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД “ЗЛІВА”

Що заважає Україні інтегруватись у Європу?

Одне з болючих питань сучасної зовнішньої політики української влади — це прагнення увійти до європейської спільноти та небажання правлячих кіл європейських держав бачити Україну у Європі. Ось як пише про це академік НАН України П. Толочко: “Після знаходження Україною державного суверенітету ми почали буквально марити Європою. Як чеховські сестри прагнули до Москви, так ми сьогодні намагаємось за будь-яку ціну увійти до Європи. Згодні бути там навіть на правах бідної родички. Нас неначе зовсім не хвилює та обставина, що у європейських структурах нас не визнають за рівних партнерів, постійно нехтують, погрожують виключити з Ради Європи за невиконання навіть тих норм, які не відповідають нашим національним інтересам і не виконуються багатьма західноєвропейськими країнами” [1].

Особливо активно намагався інтегрувати Україну у Європу Пре-